

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 82–343.09

Ю.Л. Булаховська

ТРАДИЦІЙНІ СЮЖЕТИ ТА ОБРАЗИ. — ЧЕРНІВЦІ: МІСТО, 2004

Колективна монографія «Традиційні сюжети та образи»¹ становить значний науковий інтерес і не тільки «традиційний» (незважаючи на «категоричний» заголовок) а і «новаторський» у сфері компаративних досліджень. Головним автором цілої низки статей-розділів — як суто теоретичних, скажімо, «Основні питання компаративістики», «Форми міжлітературних взаємозв'язків», «Теорія традиційних сюжетів та образів», — так і деяких «змішаних» статей — у них є органічне поєднання теорії з аналізом історико-літературним: «Бравий вояк і його молодший брат: становлення новітнього ТСО», «ТСО і літературні типологічні течії та напрями: традиційний сюжетно-образний матеріал у драматургії маяковсько-брехтівської течії», «ТСО і творча індивідуальність письменника: функціональність ТСО у Т.Г.Шевченка» — та деякі інші, мною не названі професора А.Р.Волкова. Це — не випадково: він наполегливо й творчо працює в цьому напрямкові впродовж довгих років своєї наукової й викладацької діяльності.

Легко переконатися в тому, що майже кожна з його статей, а також інших співавторів цієї колективної монографії, як-от П.В.Рихла «Легенда про невмируще кохання Трістана й Ізольди: ТСО середньовічної генези», Ю.І.Попова «Робінзопада: традиційна сюжетна модель» тощо, варта окремого аналізу з погляду суто теоретичного й історико-літературного, навіть поза компаративістичним спрямуванням роботи. А втім у будь-якій філологічній дисципліні (чи то буде лінгво-стилістика, чи літературознавство, чи фольклористика) ніколи не може бути формального поділу на теорію та «нетеорію»; на компаративістику й «чисту» історію літератури. Адже йдеться про художню творчість, де однозначно-математичний поділ на «десятки» й «сотні» — непридатний.

Хочу в даному разі наголосити ось на чому. У моїй рецензії йтиметься не про аналіз кожного розділу, кожної окремої статті певного автора, а лише про основні тези всієї концепції монографії, досить обґрунтовані, але звичайно ж, не аксіоматичні й варті де в чому фахової дискусії.

Що ж стверджується у колективній монографії, як я її розумію і як я б доповіла про неї, пропагуючи її як безперечне наукове досягнення.

Перш за все здійснено спробу викласти основні постулати теорії традиційних сюжетів та образів (ТСО) як вагомої частини сьогочасної

1 Колектив авторів: А.Р.Волков — автор проекту та упорядник; інші автори: В.В.Курилик, О.В.Бойченко, П.В.Рихло, Ю.І.Попов. (Надруковано за ухвалою Редакційно-видавничої ради Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича, 2004).

компаративістики; по-друге, те, що саме традиційні сюжети, мотиви та образи в їх багатовіковому й багатонаціональному функціонуванні — це явище значною мірою модельне для теорії та історії світової літератури.

Конкретний матеріал розглядається в розрізі органічного співвідношення феномена засвоєння слов'янськими літературами (передовсім українською) загальноєвропейського набутку як дійового чинника прилучення окремих національних літератур до загальнолюдських культурних, філософських і моральних вартостей.

Піднято (звичайно ж, далеко не розв'язано) питання про зв'язки між ТСО й такими літературними категоріями, як «прийм», «жанр», «літературні течія та напрям», «творча індивідуальність письменника», хоча б стаття А.Волкова «ТСО і жанрова визначеність: поетика сучасного літературного апокрифа». Вже сама постановка такої низки питань, (підтверджена кваліфікованим історико-літературним аналізом), де фігурують й українська тематика: постать гетьмана Івана Мазепи; поезія Тараса Шевченка; образи з історії античного світу й античної літератури: «Міф про Едіпа: діахронно-типологічне функціонування традиційної сюжетної моделі» (В.Курилик); «Наївний мудрець Сократ: приклад амбівалентності традиційного образу» (О.Бойченко); образи літературного походження: Трістан та Ізольда — «лицарський» середньовічний фольклор; робінзонада доби Просвітництва; страшні та нещадні розбійники (головним чином у слов'янських літературах); роботи Карела Чапека і бравий вояк Ярослава Гашека — отже, спектр залучених образів; надзвичайно широкий. Усіх їх можна залічити до образів «традиційних» у тому розумінні, що вони завжди по-різному обігруються у літературі Відродження, XVII, XVIII, XIX й XX ст. і знаходять нове життя (звичайно ж, у трансформованому вигляді) навіть й у сучасному письменстві.

Цей список можна значно поповнити і за рахунок трагічних «вічних образів» Шекспіра: Гамлет, Отелло, Ромео і Джульєтта, «іспанських» та «італійських»: Дон Кіхот, Дон Жуан, розумна ревнивиця Діана — «Собака на сні» Лопе де Вега; образів скнар: Шерлок у Шекспіра, Скупий у Мольєра, Плюшкін у Гоголя; спритних, енергійних і розумніших за своїх господарів служників та служниць: «Витівки Скапена» Мольєра, «Служник двох господарів» Гольдони, «Шельменко-денщик» Квітки-Основ'яненка.

(У рецензії І.Франка на п'єси Квітки-Основ'яненка було сказано: «про цей український варіант спритного служника». Як упорядник цієї статті-рецензії до 50-томового видання його творів я спочатку не могла зрозуміти, про що йдеться. Потім збагнула — Франко мав на увазі твір Гольдони, де сюжетна лінія збігається і з п'єсою Квітки-Основ'яненка «Шельменко-денщик». Зайва ілюстрація трансформації «вічних сюжетів та образів» у літературному житті різних часів і народів).

Як бачимо, матеріал і згаданий і не згаданий у дослідженні у всіх відношеннях невичерпний. Це свідчить і про наукову вартісність та перспективність саме компаративістики.

Що стосується тих тез, які або відверто сформульовані в монографії, або там лише «передбачаються», то я б хотіла (дискусійно) звернути увагу принаймні на три моменти.

Чому дана проблема є «недостатньо вивченою у теоретичному плані»,

як твердиться в анотації до цієї книги? Така проблема ніколи вивченою повністю, тобто достатньо вичерпно, вивченою бути не може — це властивість справжньої науки взагалі, а компаративістики зокрема. У цьому легко переконатися, хоча б звернувшись до славнозвісної теорії О.Веселовського про «мандрівні сюжети» — теорії сто разів схваленої і сто разів критикованої; чи ж до праць російських вчених 1950-70-х рр. Можна вказати й численні статті самого А.Волкова або спертися на ту ґрунтовну бібліографію з різних питань даної проблематики, що фігурує в кінці рецензованого дослідження, і є теж невід'ємною та вартісною частиною цієї праці, корисною для інших науковців викладачів і студентів. Там наводяться роботи видатних українських вчених минулих часів (М.Драгоманова); наших сучасників (О.Білецького, С.Маланюка, М.Рильського, Д.Чижевського, Ю.Шереха-Шевельова); монографії та статті дослідників сьогочасних (Г.Грабовича: «Поет-міфотворець: семантика символів у творчості Тараса Шевченка», 1998; Ю.Микитенка: «Антична спадщина і становлення нової української літератури», 1991; В.Скуратівського: «Вічні образи» у Тараса Шевченка», («Сучасність», 2000. Ч. 3); Р.Чілачави: «Слово про «Кавказ»» («Дзеркало тижня», 2003, № 14)) тощо.

Не розумію також, чому в монографії мовиться про «слов'янські літератури» і про «українську літературу»? Хіба українська література, навіть якщо їй у дослідженні приділяється спеціальної уваги, не є при цьому літературою слов'янською у загальному висвітленні такої категорії?

І, останнє, — мені здається, що поняття «сюжетів» і «образів» — «вічних» не можна подавати через сполучник «та». Можливо, з погляду їхньої «вічності», їх і можна об'єднувати, але все-таки це літературознавчі категорії не зовсім одного ряду. «Вічна» сюжетність може не відповідати у художній творчості «вічній образності» (напр., робінзонада, роботи, їхні «пригоди» й «взаємовідносини» з людством. А «вічна» образність (скажімо, лицемірство — Тартюф у Мольєра; вже згадані Шерлок, Скупий і Плюшкін далеко не завжди відповідають тій самій «сюжетності»).

Та це окремі міркування.

Загалом же є всі підстави «презентувати» колективну монографію «Традиційні сюжети та образи» українській науковій та викладацькій громадськості, як вартісне кваліфіковане й вельми потрібне дослідження.

Стаття надійшла до редколегії 25.12.2006